

Грищенко І. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ТЕКСТ ЯК КОГНІТИВНИЙ РЕСУРС У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

У статті розглядається когнітивний потенціал тексту в процесі вивчення української мови як іноземної. З урахуванням вказаної проблеми здобутки та результати проведених досліджень мають вагомий потенціал для методики викладання української мови як іноземної.

Новочасний період становлення суспільних відносин ставить нові вимоги перед кожною людиною. Важливе значення в побудові успішної кар'єри поряд з освітою має володіння іноземною мовою. Відкриття кордонів для освітнього туризму збільшує перспективи для викладача української мови як іноземної, який втілює роль міжкультурного медіатора, провадить посильний внесок у процес побудови міжкультурного полілогу. Збільшення кількості бажаючих навчатися в українських ЗВО висуває нові вимоги перед викладачами, що сприяє осучасненню та поєднанню в роботі інноваційних методів навчання. В успішному освоєнні української мови як іноземної велику роль відіграють майстерність викладача, стимулювання та вмотивованість студента тощо. Вагоме значення має правильний підбір текстів для читання, що має забезпечувати отримання інформації про специфіку соціокультурного життя нової для студентів країни.

Авторка статті пропонує інтерпретувати такий текст як інтертекстуальну систему (за Р. Бартом). Це сприяє налагодженню міжжетнічного полілогу, формуванню в умовах іноетичного середовища вторинної мовної особистості, утворенню толерантного ставлення до нової країни, іноземної мови, культури, релігії та побутових елементів. Залучення уже відомої для студента інформації або вивченого матеріалу полегшує процес вивчення іноземної мови. Особливо це є важливим на етапі вивчення лексичного матеріалу за професійним спрямуванням.

Подальші дослідження в цьому напрямі мають сприяти збагаченню методики викладання української мови як іноземної. Концентрування на когнітивних здібностях студентів окреслює напрям до підвищення мотивації, стимуляції та продуктивності освоєння української мови як іноземної.

Ключові слова: когнітивістика, текст, інтертекстуальність, міжжетнічний полілог, вивчення.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства демонструє запит на інформацію, потребу в оволодінні знаннями, що має сприяти отриманню належного освітнього рівня, здобуттю професії, подальшому працевлаштуванню та успішній побудові кар'єри. У цьому процесі володіння іноземною мовою надає додаткові переваги. Нині стан розвитку філологічних наук характеризується осучасненням наукових підходів, інтеграцією до своєї системи різноманітних методик, розширенням методологічного комплексу. Вагоме значення у процесі вивчення та навчання іноземної мови мають напрацювання когнітивних наук, оскільки досліджують специфіку ментальних та розумових процесів, що є вагомим для підвищення ефективності процесу вивчення та викладання іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри порівняно молодий вік когнітивістики

як наукового напрямку, науковці з інших галузей активно залучають її науковий потенціал й методологічний арсенал до процесу осучаснення та модернізації наукових досліджень. Питання залучення когнітивного напрямку, когнітивних стратегій у процесі викладання іноземних мов у ЗВО досліджують О. Бовда, Н. Гудкова, С. Зотова, Ю. Козаченко, Т. Ніфака, М. Положин та ін. Специфіку поєднання когнітивного і комунікативного компонентів та використання когнітивно-комунікативного підходу у процесі викладання іноземної мови у ЗВО вивчають Н. Годованець, О. Вовк, В. Леган, С. Ніколаєва, О. Чевичелова, О. Черпак та ін. Методика викладання української мови як іноземної протягом останніх років активно розвивається, залучаючи до свого активу кращі та сучасні досягнення інших наук. Когнітивні аспекти у процесі викладання української як іноземної становлять науковий інтерес О. Горошкіна, Г. Іванишин,

І. Качан, В. Костюшко, А. Нікітіна М. Пентиліук, Н. Цісар та ін. Питанню тексту у процесі вивчення іноземної мови присвячені дослідження С. Бондар, О. Корніяки, Н. Станкевич, І. Цимбал тощо. Проблема тексту як важливий когнітивний фонд у процесі освоєння української мови як іноземної нині розроблена неповною мірою.

Постановка завдання. Метою статті з'ясувати когнітивний потенціал тексту у процесі викладання української мови як іноземної у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Когнітивізм латентно присутній практично в усіх сферах гуманітарних дисциплін, підтвердженням чого є осмислення, трактування та здійснення діяльності, що спрямовані для забезпечення когнітивних потреб людини. Активно виникають нові наукові напрями, методи, об'єднані прагненням дослідити когніції людини: когнітивна психологія, когнітивна антропологія, когнітивна лінгвістика, когнітивна культурологія, когнітивне літературознавство, когнітивна поетика та ін. Результати досліджень демонструють, що когнітивна наука досліджує процес пізнавальних процесів з акцентом на питанні зародження знань, їх збереження, обробки і ретрансляції. Когнітивна наука має міждисциплінарний характер, є своєрідним об'єднанням різних напрямів, які досліджують феномен людського мозку, процес пізнання та отримання знань. Когнітивність належить до найактуальніших напрямів сучасної наукової парадигми [3, с. 47]. А. Усачова вважає, що когнітивний процес – це такий вид поведінки людини, в основі якого лежить не умовно-рефлексивна відповідь на вплив зовнішніх стимулів, а формування внутрішніх уявлень про події і зв'язках між ними. Нині когнітивні дослідження провадяться на основі сучасних уявлень про структуру пам'яті і процесів пошуку, активації та деактивації інформації, тому як модельні конструкти виступають когнітивні структури й механізми ментальної діяльності людини. На думку дослідниці, когнітивістика як поєднання багатьох антропоцентричних наук прагне пояснити, як відбуваються пізнавальні й мисленеві процеси, як працюють когнітивні механізми зберігання, оновлення та використання інформації [12, с. 134–135]. Мисленевий процес людини в когнітивній інтерпретації є своєрідною моделлю отримання-ретрансляція інформації. На думку Т. Віноград і Ф. Флорес, когнітивні системи – набір символів, які користуються опорним комплектом операційних процесів [1]. На думку Т. Ніфаки та О. Бовди, мислення людини є невербальним і реалізується

за допомогою універсального предметного коду, який складається з концептів вербалізованих і невербалізованих. Дослідниці пропонують розуміти мовну свідомість «як сукупність ментальних механізмів породження, розуміння й збереження мови, що забезпечують мовленнєву діяльність людини і є компонентами когнітивної свідомості» [8, с. 315]. Залучення інноваційних технологій навчання сприяє забезпеченню високого рівня опанування мовного матеріалу та закріпленню його на практиці, стимулюванню різностороннього розвитку особистості студента. Досягненню цих завдань найкраще сприяє залучення когнітивно-комунікативного підходу у навчанні іноземної мови. Втілення когнітивного підходу дає змогу оптимізувати процес викладання, вирішити актуальні проблеми методики викладання іноземних мов, розвивати та вдосконалювати мовну картину світу [15, с. 175]. Тому напрацювання та досягнення когнітивістики становлять цінність для методики викладання української мови як іноземної. Сучасний етап розвитку суспільства, потреби ринку праці і ритм життя ставить перед людьми нові вимоги. Починаючи вивчати іноземну мову, людина прагне якомога швидше і якісніше оволодіти іноземною мовою, при цьому з мінімізацією витрат зусиль і часу (як не парадоксально це звучить). Своєю чергою, це ставить нові вимоги і перед викладачами, що зумовлює оновлювати та поєднувати у своїй професійній діяльності нові методи навчання.

Розкриття кордонів, змога практикувати викладання іноземної мови в інших країнах розкриває нові можливості для сучасного фахівця. На думку Н. Цісар, такі можливості ставлять і перед викладачем нові вимоги, наприклад популяризація власної культури в іноетнічному та інокультурному середовищі зобов'язує викладача іноземної мови враховувати специфіку та відмінності між культурами, традиціями, вимагає обізнаності у міжкультурній комунікації. «Поєднання когнітивного, культурологічного та лінгвістичного аспектів міжкультурної комунікації сприяє ґрунтовному вивченню цього питання та розвитку компетентності викладача іноземної мови, його швидкій адаптації до нового культурного та мовного простору, уникненню культурних непорозумінь та швидшому засвоєнню знань студентами» [13, с. 218]. Таким чином, викладач виконує функцію міжкультурного медіатора, здійснюючи посильний внесок у процес побудови міжкультурного полілогу.

Дослідники вказують, що акцент на когнітивних здібностях сприяє розвитку здібностей як

викладача, так і студента у відборі, диференціації, розподілі, систематизації мовного матеріалу залежно від мети та ситуації комунікативного процесу; здійснювати усвідомлений підбір відповідних мовних стратегій для його адекватної реалізації. На їх думку, це має допомагати вибудові чіткої структури та організації навчального процесу, що сприяє ефективному формуванню міжкультурної компетенції студентів. Застосування напрацьованих когнітивної лінгвістики в навчальному процесі сприяє кращому розумінню вербальних процесів комунікації та розробленню такої моделі навчання, яка дає змогу успішно формувати вторинну мовну особистість [8, с. 317]. Н. Гудкова називає активізацію когнітивних здібностей студентів інноваційною стратегією психолого-педагогічної методики навчання іноземної мови. Автори когнітивної теорії навчання іноземних мов Дж. Брунер та У. Ріверс, спираючись на досягнення когнітивної психології, визначають основні положення, які можна назвати студентоцентричними: індивідуалізація навчального процесу, уникання механічного заучування, соціальне спрямування процесу навчання тощо [4, с. 22]. Авторка вказує, що у вітчизняній методиці викладання іноземної мови когнітивні стратегії отримують реалізацію в таких рівнях: правила, значення, виконання мовної діяльності, соціальний, культурологічний, когнітивний стиль роботи. Останній рівень і має сприяти самомотивації до навчання та самооцінці отриманих результатів [4, с. 22-23]. Дослідники визначають основні критерії формування мотивації вивчення іноземної мови, зокрема присутність пізнавальних мотивів, що сприяє досягненню завдань, цілей, виробленню позитивних емоцій від процесу навчання, вмінню і бажанню навчатися, вправність у застосуванні здобутих знань на практиці [2, с. 161]. Для високих результатів освоєння іноземною мовою важливе значення мають як зовнішні чинники (майстерність викладача, залучення інноваційних методів, стимулювання студентів), так і внутрішні (мотивація, рівень пам'яті тощо).

І. Кочан стверджує: «Основним засобом навчання мови в когнітивній методиці є *текст*. Він є посередником між учасниками спілкування. У тексті функціонують одиниці усіх мовних рівнів, об'єднані відповідно до законів текстотворення. Діалог із текстом охоплює такі розумові дії: формулювання запитань, прогнозування можливих відповідей на них, передбачення подальшого змісту і самоконтроль» [6, с. 15]. Нині текст отримав широке трактування. На наш погляд,

у процесі вивчення іноземної мови на заняттях старших класів закладів середньої освіти і ЗВО *текст* варто сприймати та інтерпретувати з формулювання, яке дав Р. Барт: кожен текст є *інтер-текстом*: інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш-менш впізнаваних формах. Етимологічно текст є новою тканиною, яка зіткана зі старих цитат. Шматки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом і т. д. – усі вони поглинуті текстом і перемішані в ньому [5]. Таким чином, задіяні фонові знання або ж у читача виникає необхідність чи бажання отримати нові відомості, розширити знання з пропонуваної теми.

Н. Станкевич вказує, що у процесі вивчення української мови як іноземної спірання на текст, лексико-граматичну тему та методичний апарат є головною умовою позитивного результату. На її думку, основою будь-якої навчальної діяльності є текст: «у говорінні як монолог і діалог, у читанні як текст для читання і розвитку мовлення, в аудіюванні як аудіотекст, у письмі як матеріал для письмової роботи (переписування, конспектування), самостійний твір чи переказ» [11, с. 163]. Виділяючи когнітивізм з-поміж інших напрямів у науці, В. Маслова вказує, що об'єктом вивчення є людський розум, мислення та пов'язані з ними ментальні процеси й стани. Когнітивісти розглядають людину як сукупність інформації, яка сприймається аудіо-взуально-кінестетично, оброблюється, зберігається та за потреби активізується для раціонального використання [7, с. 6–7]. Цікавою є думка К. Паршак: «Текст може викликати різноманітні слухові, зорові, смакові та тактильні образи, які часто не усвідомлюються як такі, що несуть додаткову інформацію» [9, с. 197]. Дослідниця вказує, що під час читання тексту відбувається своєрідний діалог читача з автором, у цьому процесі важливу роль відіграють ерудиція, життєвий досвід, здібність аналізувати та критично сприймати. Також у цьому випадку важливе значення має специфіка індивідуальної репрезентативної системи.

І. Цимбал зауважує, що для поповнення лексичного запасу студентів вагомим компонентом є введення оригінальних, автентичних текстів. На її думку, у процесі підбору іншомовних текстів для читання з фаху варто максимально індивідуалізувати навчання, враховувати специфіку мислення, домінуючий вид пам'яті, когнітивні стратегії [14, с. 89]. М. Пентилюк вказує, що використання цієї методики сприятиме зміні акцентів у процесі навчання мови та генеруватиме

формування комунікативної компетенції. Дослідниця зосереджує увагу на специфіці методики, яка полягає в інтерпретації мовних одиниць як концептів, що є виразниками конкретної етнокультури [10, с. 58]. Це має позитивно впливати на формування вторинної мовної особистості у процесі вивчення української мови як іноземної, допомагати комфортніше почуватися в іноетнічному та інокультурному середовищі.

Висновки і пропозиції. Отже, залучення досягнень когнітивістики у процесі вивчення української мови як іноземної дає змогу інтегрувати інноваційні технології та методики. У разі інтерпретації *тексту* як інтертекстуальної системи відбувається задіявання наявних знань з української мови та культури, засвоєння

фонових знань та оволодіння новим навчальним матеріалом. У процесі читання тексту студент-іноземець має змогу проводити паралелі та порівнювати з інформацією власної мови і культури. Це сприяє конструюванню міжетнічного полілогу, формуванню вторинної мовної особистості, налагодженню сприйняття студентами-іноземцями нових для себе країни, мови, культури та побуту з категорії *інакшості*.

Розширення методологічного арсеналу методики викладання української мови як іноземної дає змогу очікувати перспективу зростання мотивації, стимуляції та результативності студентів. Акцент на когнітивних здібностях студентів розкриває можливість для покращення процесу навчання та якіснішого освоєння іноземними мовами.

Список літератури:

1. Winograd T., Flores F. Understanding Computers and Cognition: A New Foundation for Design. Norwood, 1986. 207 p.
2. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів : монографія. Київ, 2015. 240 с.
3. Грищенко І. В. Когнітивний потенціал фольклорної прози. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2013. № 24. С. 47–48.
4. Гудкова Н. М. Сутність комунікативно-когнітивного підходу до викладання іноземної мови фахового спрямування у вищому навчальному закладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 54. С. 21–23.
5. Інтертекст. База даних по інтертекстуальності. URL: <http://philolog.petsru.ru/filolog/intertex.htm> (дата звернення: 30.03.2020).
6. Кочан І. Нові освітні технології в практиці викладання української мови як іноземної *Теорія і практика викладання української як іноземної*. 2008. Вип. 3. С. 14–20.
7. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие. 5-е изд. Москва, 2011. 296 с.
8. Ніфака Т., Бовда О. Когнітивний напрям у методиці викладання іноземних мов. *Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки*. 2016. Вип. 6. С. 314–318.
9. Паршак К. Д. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/22547/1/Parshak.pdf> (дата звернення: 28.03.2020).
10. Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5–7.
11. Станкевич Н. Особливості створення навчальної текстотеки з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2011. Вип. 6. С. 162–168.
12. Усачева А. Н. Перевод: От лингвистической теории к когнитивной модели. *Вестник Волгоградского университета. Сер. 2: Языкознание. Межкультурная коммуникация*. Волгоград, 2011. № 1(13). С. 131–137.
13. Цісар Н. Українська мова як іноземна в китайській аудиторії: аспекти міжкультурної комунікації. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Вип. 10. С. 214–219.
14. Цимбал І. В. Когнітивні утруднення у процесі читання іншомовних наукових текстів та шляхи їх подолання. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. № 3. С. 86–92.
15. Чевичелова О. Р. Особливості застосування когнітивно-комунікативного підходу в процесі викладання іноземної мови у вищих технічних навчальних закладах. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 10. С. 172–175.

**Hryshchenko I. V. TEXT AS COGNITIVE RESOURCE
IN THE STUDY OF UKRAINIAN AS FOREIGN LANGUAGE**

The article devotes considerable attention to cognitive potential of text in the study of Ukrainian as foreign language. In this connection particular importance should be attached to research findings have great potential for the methodology of Ukrainian as foreign language.

It must be stressed that the modern period of the development of social relations new demands to people. The great importance for building a successful career is education and knowledge in a foreign language. It is of importance to note the opening of borders holds the promise for perspectives and patterns for teachers of the Ukrainian language. The teacher also is acting as cross-cultural mediator and makes a contribution to the building interethnic polylogue.

The data indicate increasing number who wants to study at Ukrainian universities. Quality of teaching, real impetus and motivation have important role for successful language acquisition. Correct selection of texts for the reading is very important. That should provide to receive information about the sociocultural life of the new country and the realities of the new life.

The emphasis has been placed on interpreting the text as intertextual system (by R. Barth). This is also a way to enhance interethnic polylogue, Forming a secondary linguistic personality in a foreign country, to promote an attitude of tolerance towards the new country, new language, new culture etc. These results are consistent with bringing information already learned to the student or material learned facilitates the process of learning a foreign language. It is of importance to note this is especially important at the stage of specializing of training materials for specific functions.

We advocate further research on further investigation in this regard should promote enrichment of methodology of Ukrainian as foreign language.

Key words: *cognitive science, text, text, interethnic polylogue, studying.*